

Baltijos valstybės: ginklų prekybos tarpininkai ir nelegalus ginklų gabenimas

Nelegali prekyba ginklais, strateginėmis ir dvigubos paskirties prekėmis pasibaigus šaltajam karui labai traukia tarptautinės visuomenės dėmesį. Ypatingas dėmesys skiriamas priemonėms, kuriomis siekiama užkirsti kelią nelegaliam ginklų gabenimui iš teisėtai rinkos į „juodąją“. Šio straipsnio centre – ginklų prekybos tarpininkai, padedantys neteisėtai gabenti ginklus. Trumpai aptarus tarpininkų vaidmenį konkurencinėje teisėje ginklų rinkoje, bus nagrinėjama tamsioji ginklų prekybos tarpininkų veiklos pusė. Po to bus aptarti du su Baltijos šalių piliečiais susiję atvejai, kurie parodo, koku būdu ginklų prekybos tarpininkai veikia iš įvairių vietų, panaudoja korumpuotus valstybės pareigūnus, fiktyvias bendroves, patogią šalių vėliavas ir aplinkinius maršrutus, kur silpna muitų ir pasienio kontrolė, kad aprūpintų „nepageidaujamus tiesioginius naudotojus“. Baltijos valstybių galimybės transporto paslaugų srityje, susijusios su tarpininkavimo veikla, taip pat bus aptartos.

Baltijos valstybės yra tarp nedaugelio šalių, jau turinčių įstatymų, kurie apibūdina, kontroliuoja ir reglamentuoja tarpininkavimo veiklą. Tačiau norint užkirsti kelią nelegaliam ginklų gabenimui, nepakanka atskirų valstybių kontrolės – reikia bendradarbiauti tarptautiniu mastu.

Straipsnyje aptariami Baltijos valstybėms šioje srityje kylantys iššūkiai, taip pat Baltijos valstybių iššūkiai tradiciniam mąstymui, kalbant apie tarptautinius ginklų neplatavimo režimus. Straipsnis baigiamas klausimu – koks yra Baltijos valstybių vaidmuo kovojant su ginklų gabenimu iš teisėtai rinkos į neteisėtai ir kontroliuojant ginklų prekybos tarpininkus?

Įvadas

Pasibaigus šaltajam karui mūsų nuomonę apie prekybą ginklais apskritai ir ypač neteisėtą prekybą paveikė daug veiksnių. Pavyzdžiui, atsirado daug bendro pobūdžio aplinkybių, tokių kaip dideli sienų reikšmės ir funkcijų pokyčiai, valstybių iširimai ir integracija, kriminalinės veiklos ir konfliktų skirtumų supanašėjimas ir pastebimas tarptautinės prekybos masto padidėjimas. Be to, tyrinėtojų, nevalstybinių organizacijų ir vyriausybių požiūris į juodosios rinkos problemas, susijusias su ginklais, karine įranga, strateginėmis bei dvigubos paskirties prekėmis ir kitais instrumentais, naudojamais žudyti ir žmogaus teisėms pažeisti, gerokai pakito. Reikėtų pažymėti, kad sprendžiant juodosios rinkos problemas trukdymas gabenti ginklus iš teisėtai tarptautinių ginklų rinkos į juodąją turėtų tapti prioritetu. Tai savo ruožtu

* Dr. Paul Holtom – Glamorgano universiteto Pasienio studijų centro mokslo darbuotojas. Adresas: Pontypridd, Wales, CF371DL, UK. Tel. +44 1443654174, el. paštas: pholtom@glam.ac.uk

paskatino kreipti daugiau dėmesio į veiklą tų įmonių ir asmenų, kurie daugelį metų veikė „pilkosiose zonose“ pasinaudodami teisėtos ginklų prekybos spragomis ir padėdami vyriausybėms slapta pervežti ginklus tarptautiniu mastu „nepageidaujamiems“ sukilėliams ir tiesioginiams naudotojams. Šie asmenys ir įmonės dažnai vadinami „tarpininkais“, „perpardavėjais“, „makleriais“ ir dar kitaip.

Šiame straipsnyje vartosiu terminą „ginklų prekybos tarpininkai“, jų veikla bus detaliau aptarta kitoje dalyje. Jame siekiama akcentuoti kai kuriuos ginklų prekybos tarpininkų keliamus Baltijos valstybėms iššūkius ir atsakus į juos, kurių ėmėsi ir galėtų imtis susijusios su Estijos, Latvijos ir Lietuvos eksporto kontrolės sistemos vyriausybės ir institucijos, siekdamos neleisti, kad ginklai ir įranga iš teisėtos ginklų rinkos patektų į neteisėtą. Naudodamiesi argumentais, pateiktais Latvijos gynybos ministro, pirmojoje straipsnio dalyje išnagrinėsiu ginklų prekybos tarpininkų panaudojimo teisėtoje ginklų rinkoje logiką, o po to aptarsime problemas, susijusias su ginklų prekybos tarpininkų gebėjimu veikti legaliose „pilkosiose zonose“, padėti gabenti ginklus neteisėtiems tiesioginiams naudotojams, apgauti silpnas eksporto ar importo sistemas turinčias valstybes ir „maitinti“ korumpuotas valstybės pareigūnus (bei leisti jiems maitintis).

Panaudosime du klasikinius tarpininkavimo neteisėtai gabenant ginklus atvejus, susijusius su Baltijos valstybių piliečiais; pademonstruosime metodus, kuriuos naudoja ginklų prekybos tarpininkai, norėdami parduoti ginklus organizuotoms nusikaltėlių grupuotėms ir valstybėms, kurioms paskelbtas Jungtinių Tautų embargas, įtraukti į šią veiklą korumpuotus valstybės pareigūnus, apeiti silpnas kontrolės sistemas; aptarsime laiko tarpsnį, reikalingą korumpuotam ginklų prekybos tarpininkui nuteisti, ir tarptautinio bendradarbiavimo svarbą keičiantis informacija bei derinant tyrimus, atliekamus valstybių viduje ir už jų ribų. Šie atvejai iš dalies paskatino Baltijos valstybes priimti įstatymus dėl ginklų prekybos tarpininkų veiklos anksčiau už „senąsias“ Europos Sąjungos valstybes nares. Paskutinėje šio straipsnio dalyje aptarsime Baltijos valstybių ginklų prekybos tarpininkų veiklos kontrolės metodus, parodysime tarptautinio bendradarbiavimo svarbą siekiant sėkmingai įgyvendinti šioje srityje valstybės įstatymus. Taip pat atkreipsime dėmesį į iššūkius ir problemas, susijusias su tarpininkavimo kontrolės būdų taikymu Baltijos valstybėse ir kitur.

1. Ginklų prekybos tarpininkai ir nelegalios ginklų prekybos metodai

Ginklų prekybos tarpininkai yra asmenys, kurie organizuoja ginklų gabenimą tarp dviejų arba daugiau šalių ir, norėdami sudaryti sandėrį, padeda susitikti pirkėjams, pardavėjams, vežėjams, finansininkams ir draudėjams. Paprastai jie taip elgiasi dėl finansinės naudos, nors politiniai ir religiniai motyvai taip pat gali turėti įtakos kai kuriems sandėriams. Tarpininkai dažnai negyvena toje šalyje, iš kurios yra siunčiami ginklai. Jie taip pat negyvena šalyse, per kurias ginklai gabenami, arba tose, kurioms jie skirti. Dėl to tokios „trečiosios šalies“ ginklų prekybos tarpininkų veiklą ypač sunku nustatyti, stebėti ir kontroliuoti. Ginklų prekybos tarpininkai dirba išvien su transporto ir gabenimo agentais. Šie agentai sudaro sutartis su transporto

bendrovėmis, vežėjais ir ekipažais dėl ginklų siuntų gabenimo jūra, oru, geležinkeliais ir keliais¹.

Taikos fondo Ginklų ir konfliktų programos direktoriaus Kathiso Austino nuomone, daugelis pasaulio vyriausybių ir sąžiningų ginklų gamybos bendrovių patiki ginklų prekybos tarpininkams reklamuoti savo ginklus bei padėti organizuoti ir palengvinti jų pardavimą². Atrodo, kad pasaulio ginklų rinkoje, kuri po šaltojo karo tampa vis konkurencingesnė, jie jau rado pelningą nišą. Latvijos dienraštis „Diena“ 2004 m. išspausdino daug straipsnių apie tarpininkų, padėjusių aprūpinti ginklais Latvijos kariuomenę, vaidmenį. Juose buvo tvirtinama, kad tarpininkai teikia vertingą paslaugą ir gali pasiūlyti geresnes kainas už tas, kurios būna perkant tiesiai iš gamintojų³.

Be to, straipsniuose teigiama, kad 2002–2003 m. Latvijos krašto apsaugos ministerija pirko ginklų iš devynių negaminančių ginklų Latvijos bendrovių už 1,14 mln. latų (1,73 mln. eurų/2 mln. JAV dolerių) iš bendros 1,3 mln. latų sumos (2 mln. eurų/2,4 mln. JAV dolerių), tais metais išleistas ginklams įsigyti. Likusioji pinigų dalis buvo skirta ginklams tiesiai iš užsienio gamintojų pirkti.

„Dienos“ straipsniuose abejojama, ar galima pasitikėti Latvijos tarpininkais dėl kelių priežasčių. Pirma, teiginiu, kad tarpininkų kainos mažesnės negu gamintojų, vename straipsnyje abejoja ir Latvijos korupcijos tyrimo specialistas, nors tvirtinama, jog tarpininkais pasinaudojama tik pateikiant nedidelius užsakymus (pvz., granatoms, šoviniams), o dideli ginklų sistemų užsakymai atliekami tarpvalstybiniu lygmeniu⁴. Antra, straipsnyje, parašytame 2004 m. vasario mėn., pažymima, kad konkursai buvo viešai skelbiami tik Latvijos vyriausybės laikraštyje „Latvijas Vestnesis“ ir Krašto apsaugos ministerijos bei Pirkimų priežiūros tarnybos (IUB) interneto tinklalapiuose, todėl dauguma firmų, konkuruojančių dėl paraiškų, buvo smulkūs Latvijos tarpininkai. Nuo 2004 m. rugpjūčio mėn. IUB nebeskelbia karinių pirkimų savo tinklalapyje, o Latvijos krašto apsaugos ministerija neprašo pateikti paraiškų ir neskelbia, kas jas pateiks. Pirkimų neskaidrumą, kaip problemų ir galimos korupcijos šaltinį, taip pat nurodo Lietuvos analitikai⁵. Nepaisant to, galbūt daugiausia abejonių „Dienos“ straipsniuose kelia tas faktas, kad Estijos ir Lietuvos kariuomenės perka ginkluotę tiesiai iš gamintojų arba per tarpvalstybinius karinio bendradarbiavimo susitarimus. Nė viena iš šių šalių nesinaudoja nei vietinių, nei užsienio tarpininkų paslaugomis. Jei pirkti ginkluotę šitaip

¹ BASIC, International Alert & Saferworld, „Controlling arms brokering and transport agents: Time for international action“, *Briefing 8: Biting the Bullet*, 2001, http://www.international-alert.org/pdf/pubsec/btb_brf8.pdf, 2004 05 26.

² Austin K., „Illicit Arms Brokers: Aiding and Abetting Atrocities“, *The Brown Journal of World Affairs*, 9 (1), 2002, p. 205.

³ Žr., pvz.: Krastinš J. & Petersons K., „Ieroči armijai no Jelgavas un Rīgas“, *Diena* web-site, 2004 02 24. <http://www.diena.lv>, 2005 01 13; Krastinš J., „Ieroču iepirkumi ar klusinātāju“, *Diena* web-site, 2004 09 09, <http://www.diena.lv>, 2005 01 13.

⁴ „Valdība sāk ieroču iegādi“, *Diena* web-site, 2004 06 10, <http://www.diena.lv>, 2005 01 13.

⁵ Gricius A. & Paulauskas K., „Democratic Control over the Armed Forces in Lithuania“, *Lithuanian Strategic Review 2002*, Vilnius, 2003, p. 247; „Lithuanian Defence Spending is not fully transparent“, *BBC Monitoring Report*, 2004 10 21, paimta iš dienraščio *Kauno diena*, 2004 spalio 20 d., p. 1–9.

yra iš tiesų pigiau, tai argi nestebina tas faktas, kad Latvijos kaimynės nesinaudoja vietinių tarpininkų paslaugomis? Kodėl jų ryšiai su užsienio tiekėjais geresni? Bet galbūt svarbiausia, kad problema, neįvardyta „Dienos“ straipsnyje, yra ta, jog ginklų prekybos tarpininkų veikla ir jos principai kelia vis daugiau įtarimų ir abejonių.

Atsakymas į paskutinį klausimą yra gana paprastas. Įtariama, kad daugelis nesąžiningų ginklų prekybos tarpininkų tiekia ginklus valstybėms, kurioms paskelbtas Jungtinių Tautų, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos ir Europos Sąjungos embargas, teroristams ir sukilėliams, organizuotoms nusikaltėlių grupuotėms ir kitiems „nepageidaujamiems“ tiesioginiams naudotojams ir agentams, kurie įtariami naudojantys ginklus, karinę įrangą, kankinimo įrankius ir pavojingas medžiagas nepageidaujamiems tikslams. Tokios pavardės kaip Viktoras Boutas, Wilhelmas Ehlersas ir Sarkisas Soghanalianas suteikė ginklų prekybos tarpininkams nepatrauklias „prekiautojų mirtimi“ pravardes, Austino nuomone, dėl to, kad jie „iš esmės atsakingi už smurto konfliktų aštrinimą, terorizmo rėmimą, nusikalstamumo didinimą ir Jungtinių Tautų ginklų embargo pažeidimą“⁶.

Nors šiuo metu nėra teisiškai įpareigojančių tarptautinių nuostatų ir sutarčių dėl ginklų gabenimo ir dėl to tarptautinėje teisėje griežtai nenustatyta, kas yra teisėta ir neteisėta ginklų prekyba arba vežimas, šalių eksporto kontrolės įstatymai, Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos remiamas ginklų embargas ir įvairios tarptautinės nuostatos dėl ginklų neplatavimo tam tikru mastu leidžia atskirti neteisėtą ir teisėtą ginklų gabenimą ir rinkas⁷. Manoma, kad ginklų prekybos tarpininkai vaidina pagrindinę vaidmenį gabenant ginklų siuntas, iš pažiūros atitinkančias eksportuojančių bei importuojančių šalių įstatymus ir kontrolės sistemas, bei perduodant ginklų siuntas į rankas asmenims, grupėms, judėjimams ir armijoms, kuriems jie nebuvo skirti ir kuriems paprastai neleidžiama pirkti ginklų teisėtose tarptautinėse ginklų rinkose. Arba kitais atvejais nustatoma, kad tarpininkai prekiauja ginklais ir/arba medžiagomis, kurių neleidžiama parduoti tarptautinėje ginklų rinkoje. Kitaip tariant, manoma, jog ginklų prekybos tarpininkų vaidmuo yra svarbus ne tik teisėtoje ginklų rinkoje, jis tampa lemiamas gabenant ginklus iš teisėtos rinkos į neteisėtą. Taip pat įtariama, kad jie padeda vyriausybėms atlikti slaptą, arba „pilkąjį“, ginklų gabenimą⁸.

Problema, su kuria susiduria pareigūnai, atsakingi už eksporto kontrolės režimo taikymą ir užtikrinimą, kad ginklų siuntas gautų registruoti tiesioginiai naudotojai, yra ta, jog dėl ginklų prekybos tarpininkų nepaprastų sugebėjimų sunku nutraukti neteisėtą ginklų gabenimą ar netgi nustatyti, kurioje maršruto vietoje ginklai nukreipiami „nepageidaujamam“/nenustatytam tiesioginiam naudotojui. Brianas Woodas

⁶ Austin K., (2 išnaša), p. 204.

⁷ Gillard E.-C., „What's Legal? What's Illegal?“, Lumpe L., red., *Running Guns: The Global Black Market in Small Arms*, London: Zed Books, 2000, p. 27–52.

⁸ Marsh N., „Two Sides of the Same Coin? The Legal and Illegal Trade in Small Arms“, *The Brown Journal of World Affairs*, 9 (1), 2002, p. 221–3; Mathiak L. & Lumpe L., „Government Gun-Running to Guerillas“, Lumpe L., red., *Running Guns: The Global Black Market in Small Arms*, London: Zed Books, 2000, p. 55–80.

ir Johnas Pelemanas, garsūs ekspertai, tiriantys tarpininkavimą prekybos ginklais srityje, nustatė, kad „pervežimų agentai ir ginklų prekybos tarpininkai, siekdami įkurti sudėtingus tarptautinius tinklus, imasi bet kokių priemonių, įtraukdami daugybę subrangovų, fiktyvių bendrovių, bei naudoja aplinkinius transporto maršrutus“⁹. Tarpininkavimo prekybos ginklais srityje tyrimai rodo, kad vežimų agentai, ekspeditoriai, finansininkai, draudėjai ir netgi vyriausybės pareigūnai sąmoningai ir nesąmoningai padeda sukurti daugybę dokumentų, padedančių nusišlėpti nelegalų ginklų gabenimą. Dėl to tikėtina, kad ilgi aplinkiniai maršrutai, kertantys daugelio valstybių sienas, naudojami norint palengvinti neteisėtai gabenti ginklus, jog gabenant pavienę nelegalią ginklų siuntą yra naudojamas toliau aprašytų metodų derinys.

Siunta gali:

- tam tikrame etape būti kontrabanda pervežama per sieną, nedeklaruojant krovinio muitinės pareigūnams, arba galbūt muitininkai ir/arba pasieniečiai yra pirkti, kad „nepastebėtų“ krovinio turinio;
- turėti ne tas etiketes, o patvirtinantys dokumentai rodo, kad vežamos žemės ūkio mašinos arba maisto produktai. Dokumentai gali būti padirbti ir rodyti, kad ginklų siunta yra skirta šaliai *x*, nors galiausiai ji atsiduria šalyje *y*.

Arba, pasinaudodami kai kuriais abejotinos reputacijos asmenimis iš plataus valstybės pareigūnų tinklo, ginklų prekybos tarpininkai gali „įtikinti“ vieną ar kitą korumpuotą valstybės pareigūną parūpinti dokumentus, kurie iš esmės nėra padirbti, bet rodo „netiesą“.

X šalies vyriausybės narys arba valstybės tarnautojas gali būti išdavęs užsakymo dokumentą, tarptautinio importo pažymėjimą, krovinio pristatymą patvirtinantį „kvitą“ arba pažymėjimą, leidžiantį pervežti krovinį, nors siunta pakeliui į šalį *y* galbūt niekada nebus vežama per šalį *x*.

Tokie neteisėti vežimai pastaraisiais metais vis labiau traukia pasaulio dėmesį. Tai patvirtina pasirengimas ir siūlymai, pateikti 2001 m. Jungtinių Tautų konferencijoje „Neteisėta prekyba šaulių ir lengvaisiais ginklais visais jos aspektais“. Regioniniu lygmeniu ES inicijavo įvairius *Bendruosius veiksmus* ir nuolat tobulina *Ginklų eksporto elgesio kodeksą*¹⁰. Nuo 1990-ųjų vidurio daug valstybių aktyviai rengia nacionalinių įstatymų pataisas, kad galėtų sugriežtinti ginklų eksporto ir importo kontrolę. Šalys kelia didesnius reikalavimus išduodant licencijas ir leidimus gabenti ginklus, atliekami kruopštesni patikrinimai iki ir po pervežimų, reikalaujama tikslesnių dokumentų, o kai kuriose šalyse – kad tarpininkai būtų registruoti ir turėtų

⁹ Wood B. & Peleman J., „Making the Deal and Moving the Goods: The Role of Brokers and Shippers“, Lumpe L., ed., *Running Guns: The Global Black Market in Small Arms*, London: Zed Books, 2000, p. 130.

¹⁰ Pvz., 1990-ųjų pabaigoje Europos Sąjunga pradėjo įgyvendinti *Kovos su neleistinų iprastinių ginklų gabenimu programą* (1997 m. birželio mėn.), *Ginklų eksporto elgesio kodeksą* (1998 m. birželio mėn.) ir dokumento *Bendrieji veiksmai dėl Europos Sąjungos indėlio, užkertant kelią šaulių ir lengvųjų ginklų kaupimui ir platinimui* (1998 m. gruodžio mėn.) nuostatas, taip pat *Veiksmų planą, siekiant užkirsti kelią ir panaikinti bet kokią neteisėtą prekybą šaulių ir lengvaisiais ginklais* (2000 m.).

licenciją kiekvienam atskiram pervežimui, jei jie jame dalyvauja. Žinoma, tai nesusabždė neteisėto ginklų gabenimo, bet pasauliniai, regioniniai ir individualūs šalių veiksmai yra labiau derinami, o įstatymų ir kontrolės procedūrų spragos šalinamos.

Reikmę šalinti spragas ir užtikrinti šalių įstatymų ir pasaulinio bei regioninio embargo taikymo skaidrumą, siekiant veiksmingai riboti ginklų prekybos tarpininkų, įsitraukusių į nelegalų karinės įrangos gabenimą, veiklą ar padėti juos teisiškai persekioti, iliustruoja Jurijus Borisovas ir Kaune esanti jo firma „Avia Baltika“, kuri parduoja ir remontuoja sraigtasparnius. Lietuvos valdžia atliko keletą šios bendrovės veiklos, pvz., sandėrių su Sudanu ir Bangladešu, tyrimų, bet firma nebuvo patraukta atsakomybėn už karinės įrangos nelegalų gabenimą ar kontrabandą į šias valstybes. Borisovas tvirtino, kad šie tyrimai buvo politizuoti, ir pareikalavo, jog būtų tiriama korupcinė „Helisotos“, vienos iš jo pagrindinių konkurenčių, su kuria dėl tariamai korumpuotų veiksmų buvo sudaryta sutartis aprūpinti Lietuvos kariuomenę, veikla¹¹. Nors kai kurie Lietuvos analitikai sutinka, kad Lietuvos kariniai pirkimai turėtų būti skaidresni¹², neabejotina, jog daug politologų, komentatorių ir elito atstovų mielai priimtų nepatrauklią Borisovo charakteristiką, kurią savo pranešime Seimui 2003 m. spalio mėn. pabaigoje pateikė buvęs Lietuvos saugumo tarnybos vadas Mečys Laurinkus¹³.

Nors būta ir tariamų kaltinimų, kad Borisovas pasinaudojo ar ketino pasinaudoti Lietuvos valstybės pareigūnais, kurie sąmoningai ar nesąmoningai padėtų kontrabanda pervežti karinę įrangą į šalis, kurioms taikomas tarptautinis embargo, pvz., Iraką, Libiją ir Sudaną, jis dar nenuteistas už ginklų kontrabandą. Jis pripažino, kad 2001 m. padėjo tiekti sraigtasparnius Mi-8T Sudanui, bet 2003 m. kovo mėn. Lietuvos Seimo Laikinasis komitetas priėmė nutarimą, kad šie veiksmai nepažeidė tuo metu galiojusių Lietuvos įstatymų¹⁴. Užsienio reikalų ministerija nepatvirtino „Avia Baltikos“ licencijos eksportuoti sraigtasparnius Mi-8T į Sudaną prašymo, o Laikinasis komitetas pareiškė, kad toks eksportas prieštarautų Europos Sąjungos embargo ir sankcijų principams, bet ši veikla 2001 m. Lietuvoje nebuvo nelegali¹⁵. Borisovas vis dar nėra apkaltintas Lietuvos įstatymų pažeidimu, nepaisant to, kad jis padėjo siųsti dvigubos paskirties sraigtasparnius į Sudaną, kur jie galėjo būti panaudoti žmogaus teisėms pažeisti. Tas faktas, kad buvo svarstoma prekeivio ginklais kandidatūra į Lietuvos prezidento patarėjo saugumo klausimais postą, kelia susirūpinimą, bet vėlgi nebūtinai tai yra neteisėta. Kaip tik dėl šių priežasčių du toliau aprašomi atvejai turėtų būti laikomi svarbiais, nors aptariamas nelegalus ginklų gabenimas vyko 1990-ųjų viduryje. Jie išlieka svarbūs, kadangi vaidmuo, kurį suvaidino tarpininkai, nelegaliai gabendami karinę įrangą ir ginklus neteisėtiems tiesioginiams naudotojams, dar neišsamiai išnagrinėtas, o patraukimo baudžiamojon atsakomybėn atvejų yra dar mažiau.

¹¹ „Laisvas laikraštis“ interview with Yuri Borisov“, *Laisvas laikraštis*, 2004 vasario 5 d., <http://www.laisvaslaikraštis.lt/EN>, 2005 01 13.

¹² Gricius A. & Paulauskas K., (5 išnaša), p. 247.

¹³ Aišku, kad šis tariamai slaptas Lietuvos saugumo tarnybos memorandumas, skirtas Seimo komitejai, tapo žinomas, nes po kelių dienų jo ištraukos pasirodė Lietuvos dienraščiuose *Respublika* ir *Lietuvos rytas*.

¹⁴ „Avia Baltika accounts frozen by prosecutors“, *The Baltic Times*, 2003 m. gruodžio 11-17 d., www.baltictimes.com, 2005 01 13.

¹⁵ Amnesty International, *Arming the perpetrators of grave abuse in Darfur*, AI Index: AFR 54/139/2004, 16 11 2004, <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGAFR541392004>, 2005 01 13.

2. Tarpininkaujantys baltai ir susirūpinimas dėl neteisėto ginklų gabenimo

Šioje dalyje aš pateiksiu du atvejus, kai buvo nustatyta, kad Baltijos valstybių piliečiai dalyvavo tarpininkaujant ir bandant nukreipti iš pažiūros teisėtas ginklų siuntas tiesioginiams naudotojams, kuriems paskelbtas Jungtinių Tautų embargas, ir organizuotoms nusikaltėlių grupuotėms. Po šių atvejų bus pateiktos bendresnio pobūdžio problemos, susijusios su tarpininkavimu ir neteisėtu gabenimu per Baltijos valstybes.

2.1. Lietuvos tarpininkai ir branduoliniai ginklai, skirti Kolumbijai

Pirmasis aptariamas atvejis buvo išsamiai nagrinėtas kituose paskelbtuose straipsniuose apie tarpininkavimą prekiaujant ginklais¹⁶, bet tinka potencialiam pavojui, kurį kelia tarpininkai, parodyti.

1995 m. du Lietuvos piliečiai, veikiantys kaip Bulgarijos ginklų firmos „Armimex“ tarpininkai, buvo sulaikyti per Jungtinių Valstijų slaptą operaciją po to, kai sėkmingai pademonstravo savo sugebėjimus neteisėtai gabenti ginklus. Aleksandras Darichevas (taip pat žinomas kaip Daricevas) ir Aleksandras Pogrebzskis (taip pat žinomas kaip Pogrebovskis, Pogrebeshkis) manė, kad jie tiekia ginklus Kolumbijos narkotikų karteliui, bet iš tikrųjų jais aprūpino Jungtinių Valstijų muitinės agentus. Visiems prieinamos šio slaptą plano detalės aiškiai rodo, koku būdu ginklų prekybos tarpininkai veikia iš įvairių vietų, panaudoja korumpuotus pareigūnus, fiktyvias bendroves, patogių šalių vėliavas ir aplinkinius maršrutus, kur silpna muitų ir pasienio kontrolė, kad aprūpintų „nepageidaujamus tiesioginius naudotojus“.

Pasak Woodo ir Pelemano, Darichevui ir Pogrebzskiui pavyko gauti iš Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos tiesioginio naudotojo pažymėjimą, rodantį, kad ji yra raketų sistemos, kurią turėjo pristatyti Bulgarijos firma „Armimex“, pirkėja. Buvo tvirtinama, kad Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija išduotų suklastotą gavimo raštą net tada, jei ši sistema būtų siunčiama kokiam nors kipriečiui priklausančiu laivu, plaukiančiu iš Lietuvos į Puerto Riką.

Pakeliui į Puerto Riką laivas paėmė ginklų sistemą iš Bulgarijos, kur ji buvo paslėpta tarp mašinų, leidžiamų eksportuoti į Puerto Riką, dėžių. Nors Darichevas ir Pogrebzskis buvo nuteisti už kontrabandą, pinigų plovimą ir šamokslą, jiems buvo skirti tik ketveri metai kalėti¹⁷. Tačiau jų veikla, be abejonės, padėjo parodyti, kad reikia kontroliuoti ginklų prekybos tarpininkus, ir 1996 m. Jungtinių Valstijų Kongresas priėmė JAV ginklų eksporto kontrolės akto pataisą, reikalaujančią visus Jungtinių Valstijų piliečius ir užsieniečius, gyvenančius arba turinčius verslą Jungtinėse Valstijose, registruotis ir įsigyti ginklų prekybos tarpininko licencijas.

¹⁶ Žr., pvz.: Wood B. & Peleman J., “Chapter 8: The USA: Getting Around the Toughest Law”, *The Arms Fixers: Controlling the Brokers and Shipping Agents*, 1999, http://www.nisat.org/default.asp?page=publications/pub_videos.htm, 2004 05 26.

¹⁷ Visą šio kaltinamojo akto tekstą galima rasti PBS interneto puslapyje <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/russia/scenario/indictment.html>, 2002 05 26.

2.2. Baltijos ginklų prekybos tarpininkų gaujos išsklaidymas

Antruoju aprašomu atveju kalbama apie buvusį Latvijos pulkininką, įtariamą nelegaliu ginklų gabenimu į valstybes, kurioms paskelbtas Jungtinių Tautų embargas, ir organizuotoms nusikaltėlių grupuotėms. Aš esu smulkiau išnaginėjęs šį atvejį kitur, labiau pabrėždamas dalyvavusių Lenkijos bendrovių vaidmenį, todėl neketinu jo plačiau čia aptarti¹⁸.

Istorija prasideda 1992 m. pavasarį, kai atkurtoji Latvijos nacionalinė armija gavo iš Lenkijos perteklinių karinių medžiagų „labdarą“. Pervežimas nebuvo labai pelningas, bet užmegzti ryšiai nutiesė kelią daugeliui sėkmingų neteisėtų ginklų gabenimo ir perdavimo į „nepageidaujamų tiesioginių naudotojų“ rankas operacijų.

Pirmasis žinomas neteisėto gabenimo atvejis galėtų atrodyti kaip klasikinis korumpuoto pareigūno, rengiančio suklastotas ginklų užsakymų deklaracijas, pavyzdys. Janis tariamai pasiuntė lenkų įmonei „Cenrex“ 2 mln. JAV dolerių vertės ginklų ir šaudmenų, kuriuos eksportuoti iš Lenkijos į Latviją leidimas buvo, kaip ir dera, suteiktas, užsakymą. 1992 m. birželio mėn. laivas, gabenantis 2 mln. JAV dolerių vertės ginklų ir šaudmenų krovinį, atplaukė į Latvijos uostą Liepojoje. Tačiau tik 50 tūkst. JAV dolerių vertės automatų AK-47 ir šaudmenų buvo iškrauta ir vėliau perkelta į laivą netoli Somalio, valstybės, kuriai tuo metu buvo taikomas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos ginklų embargas, pakrantės¹⁹.

Metodas, panaudotas ginklams neteisėtai gabenti į Somalį, žinomas kaip „nepadengtas užsakymas“. Šis terminas vartojamas, kai importuotojas parengia užsakymą didesniai ginklų kiekiui negu užregistruojama gaunant. Todėl gali būti gana didelis skirtumas tarp to ginklų skaičiaus, kurį importuotojas gauna, ir to, kurį institucija, atsakinga už importo kontrolę, mano, kad ji yra gavusi.

1992 m. rugsėjo mėn. pulkininkas Janis vėl padėjo „Cenrex“ direktoriui neteisėtai gabenti ginklus į kitą šalį, Kroatiją, kuriai buvo paskelbtas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos embargas. Buvo pateiktas Latvijos 1,3 mln. JAV dolerių vertės ginklų užsakymas ir gautas leidimas juos eksportuoti iš Lenkijos. Gabenantis ginklus laivas Latvijoje paliko tik 50 tūkst. JAV dolerių vertės krovinį prieš atvykdamas į Kroatijos Rijekos uostą. 1993 m. Janis buvo atleistas iš einamų pareigų Latvijos krašto apsaugos ministerijoje. Kaltinimai jam dėl „nepadengtųjų užsakymų“ arba jo vaidmens neteisėtai gabenant ginklus į valstybes, kurioms paskelbtas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos embargas, tuo metu nebuvo pareikšti. Vėliau jį konsultantu įdarbino Latvijoje veikianti įmonė „Arnex“, kuri tiekė ginklus daugeliui Latvijos vyriausybės institucijų.

Neilgai trukus Janis dar kartą ėmėsi padėti savo lenkų ryšių tarpininkams neteisėtai gabenti ginklus per Latviją. Tačiau šį kartą gabenantys ginklus laivai netgi neužsukdavo į Latviją. Buvo manoma, kad ginklai buvo pakeisti maisto prekių kroviniu jūroje.

¹⁸ Išsamesnis aprašymas: Holtom P., *Arms Transit in the Baltic Region*, London: Saferworld, 2003, p. 64-68.

¹⁹ Šis atvejis minimas *Ekspertų grupės, paskirtos pagal Saugumo Tarybos rezoliucijos (2002 m.) dėl Somalio pirmąjį paragrafą, ataskaitoje*.

Taigi laivai, gabenantys makaronų, miltų ar kitų maisto produktų krovinius, atplaukdavo į Latvijos uostus, o gabenantys ginklus buvo iškraunami Estijos Miduranos žvejybos uoste. Pasak pranešimų, 1990-ųjų viduryje buvo atlikti keturi tokie nelegalūs pervežimai. Kiekvieną siuntą sudarė TT pistoletai, koviniai šautuvai ir šaudmenys, kurių bendra vertė, kaip manoma, buvo apie 640 tūkst. JAV dolerių. Tačiau šios siuntos skyrėsi nuo ankstesniųjų Janio pervežtųjų tuo, kad buvo gabenamos ne į šalį, kurioms buvo taikomas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos paskelbtas embargas, bet Estijos prekyautojams ginklais, įtariamais juos parduodant organizuotoms nusikaltėlių grupuotėms visoje Europoje. Be to, priešingai negu ankstesnių neteisėtų pervežimų atvejais, būta kažkokių sutrikimų. Tai leido įstatymų vykdymo priežiūros ir saugumo tarnyboms Estijoje, Latvijoje ir Lenkijoje surinkti pakankamai įrodymų, kad asmenys, įsipainioję į šiuos nelegalius vežimus, būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

1996 m. vieno ginklus gabenančių laivų kapitonas atsisakė perduoti savo krovinį jūroje ir, dideliame Janio nusivylimui, atvyko į Rygą su vis dar laive esančiu kroviniu. Stengdamasis vykdyti savo „sutartį“, jis įvardijo ginklus kaip maisto produktus ir išsiuntė juos sunkvežimiu per Latvijos–Estijos sieną. Ginklai buvo susekti. Estijos saugumo tarnyboms susisiekus su savo kolegomis Latvijoje ir Lenkijoje, buvo pradėtas tarptautinis tyrimas. 1997 m. pradėtas baudžiamasis procesas, kuriame „Ar-nex“ atstovai buvo kaltinami dėl ginklų tiekimo Somaliui ir Kroatijai, šalims, kurioms buvo paskelbtas Jungtinių Tautų embargas. Nelegalaus ginklų tiekimo Estijos ginklų prekyautojams atvejai taip pat buvo tiriami²⁰. 2000 m. gegužės mėn. trims Latvijos piliečiams iškelta baudžiamoji byla buvo nusiųsta Generalinei prokuratūrai. Iškelta Janiui byla buvo nutraukta dėl senaties, o kitiems dviem teisiamiesiems buvo pareikšti kaltinimai dėl ginklų kontrabandos 2001 metais. Abi šios bylos ne tik suteikia mums informacijos apie metodus, kurie naudojami nelegaliai gabenant ginklus, bet taip pat parodo, kokia keblė ir prieštaringa padėtis susidaro po to, kai ginklų prekybos tarpininkai, turintys ryšių valstybės institucijose, yra sulaikomi neteisėtai gabenantys ginklus. Praėjo beveik dešimtmetis, kai pradėtas nelegalaus ginklų gabavimo (žinomo) iš dalies sėkmingas teisminis persekiojimas.

Šie du atvejai rodo, kodėl ginklų prekybos tarpininkų veikla ir nelegalus ginklų gabenimas kelia susirūpinimą. Būtume labai patenkinti savimi, kad patikėtume, jog tokiems atvejams tinka etiketė „ankstyvojo pereinamojo laikotarpio patirtis“. Lieka susirūpinimas dėl Baltijos valstybių administracinio pajėgumo apsisaugoti nuo nelegalaus ginklų gabavimo pačiose šalyse ir aplink jas, korumpuotos veiklos, paimavos „pilkųjų zonų“ įstatymuose ir politinių subtilybių tiriant ir traukiant baudžiamojon atsakomybėn pavienius asmenis ar bendroves už tarpininkavimą ar kontrabandą, jei tai susiję su valstybės pareigūnais.

Be šių atvejų, Estija, Latvija ir Lietuva taip pat aprūpindavo ginklų prekybos tarpininkus ir prekyautojus ginklais priemonėmis, leidžiančiomis neteisėtai gabenti krovinius oru ir jūra. Baltijos valstybių jūrų ir oro uostai, kaip potencialūs nelegalaus ginklų gabavimo punktai, taip pat kelia susirūpinimą. Daugelyje pastarojo meto pranešimų pažymima, kad krovinių, gabamųjų per Talino, Klaipėdos, Rygos ir Ventspi-

²⁰ „Latvian firm did break arms embargo on Somalia as UN claims“, *Neatkarīga Rita Avize*, 2002 07 19, <http://www.nisat.org/default.asp?page=/search.asp>, 2004 05 26.

lio uostus, apyvaratos apimtis jau savaime yra didelė²¹, tačiau dabar vykstančios plėtos ir didėjančios krovinių gabenimo konteineriais konkurencijos sąlygomis atsiranda įtarimų, jog šie uostai gali būti naudojami ginklų kontrabandai²².

Poreikis stiprinti kontrolę, siekiant neleisti neteisėtai gabenti ginklų ir kitų strateginių prekių kertant pagrindinius tranzito ir krovinių pervežimo centrus, pradeda susilaukti daugiau tarptautinio dėmesio²³. Viena iš tokių priemonių yra JAV finansuojamos masinio naikinimo ginklo ir duomenų detekcijos sistemos įrengimas tarptautiniame Vilniaus oro uoste, rodantis susirūpinimą dėl to, kad Baltijos valstybės naudojamos nelegaliai gabenant ginklus. Tas faktas, kad 2003 m. Lietuvos valstybė pakeitė „Helisotos“ aptarnaujamo sraigtasparnio, skrendančio į Jungtinius Arabų Emyratus, maršrutą taip, kad šis neužsuktų į Sudaną, rodo, jog dedamos pastangos apriboti neleistino ginklų gabenimo galimybes²⁴. Tai, kad Rygos oro uoste Latvijos muitinės pareigūnai 2003 m. rugpjūčio mėn. išaiškino lėktuvų ir oro gynybos sistemų krovinių, kuris turėjo būti gabenamas į Iraną iš Rusijos ir pagal dokumentus buvo nurodytas kaip statybos ir žemės ūkio mašinų dalys, taip pat galima laikyti perversmu kovoje su ginklų kontrabanda²⁵. Bet kokių gi priemonių ėmėsi ir kaip reagavo Estijos, Latvijos ir Lietuvos vyriausybės, siekdamos kontroliuoti tarpininkavimą ir sukliudyti nelegaliai gabenti ginklus?

3. Ginklų kontrolė, tarptautinis bendradarbiavimas ir problemos

Nors visos trys Baltijos valstybės įvedė kontrolę tam tikriems ginklų, strateginių ir dvigubos paskirties prekių kroviniams, gabenamiems tranzitu per jų teritorijas, nuo 1990-ųjų pradžios šių šalių įstatymuose, reglamentuojančiuose importo, eksporto ir tranzito kontrolę, padaryta daug pataisų ir netgi buvo priimta naujų įstatymų. Naujausi Estijos, Latvijos ir Lietuvos įstatymai dėl ginklų ir strateginės bei dvigubos paskirties prekių eksporto, importo ir tranzito kontrolės, taip pat ginklų, strateginių prekių ir šalių, kurioms taikoma kontrolė, sąrašai tiksliai atitinka Europos Sąjungos bendruosius veiksmus, direktyvas ir Ginklų eksporto elgesio kodeksą. Be to, Estija, Latvija ir Lietuva viešai parėmė Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos dokumentą dėl šaulių ir lengvųjų ginklų bei pasirašė Jungtinių Tautų Konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą Protokola prieš neteisėtą šaunamųjų ginklų, jų dalių ir komponentų bei šaudmenų gamybą ir prekybą jais.

²¹ Žr., pvz.: Brodin A., red., *Russian Transit Trade in the Baltic Sea Region*, Centre of European Research, Goteborg University, 2002; Laurila J., „Determinants of transit transports between the European Union and Russia“, *BOFIT Online*, 1, 2002, p. 26, <http://www.bof.fi/bofit/eng/7online/abs/pdf/bon0102.pdf>, 2004 05 26.

²² Baiminamasi, kad konteineriai yra ypač naudinga priemonė neteisėtoms ginklų siuntoms gabenti, žr.: *The Economist*, 2002 m. balandžio 4 d., <http://www.economist.com/>, 2003 05 10; Holtom P., (9 išnaša) p. 16–19.

²³ Žr., pvz., „Emerging Issue: Transit and Transshipment Controls“, *NIS Export Control Observer*, 2003 04 04, p. 18, http://cns.miis.edu/pubs/nisexcon/pdfs/ob_0304e.pdf, 2004 05 26.

²⁴ Amnesty International, (15 išnaša).

²⁵ *Interfax* naujienų agentūra, *Latvija pradeda baudžiamąją bylą, susijusią su ginklų, gabenamų į Iraną, užgrobimu*, 2003 m. rugpjūčio 29 d.

Šio straipsnio problemų nagrinėjimo aspektu visos trys valstybės apibrėžė tarpininkavimo veiklą savo įstatymuose ir reikalauja, kad tokia veikla užsiimantys šių šalių piliečiai ir gyventojai turėtų licencijas ir būtų tikrinami bei kontroliuojami. 2004 m. jos buvo tarp 25 pasaulio valstybių, turinčių įstatymus, kurie kontroliuoja ginklų prekybos tarpininkų veiklą, ir padėjo padidinti Europos Sąjungos valstybių narių, priėmusių svarbiausius šios srities įstatymus, skaičių nuo 8 iki 16.

Nors buvo teigiama, kad tarpininkavimo kontrolė vykdoma Estijoje jau nuo 2001 m.²⁶, įstatymai tapo daug aiškesni priėmus *Estijos Respublikos strateginių prekių aktą* (2003)²⁷. Dabar bet kuris Estijos pilietis, susijęs su karinių prekių įsigijimu, informacijos teikimu, praktine pagalba ar fondais, skirtais sandėriui tarp dviejų trečiųjų šalių, esančių ne Estijos teritorijoje, atlikti, privalo turėti leidimą užsiimti tokia veikla, taip pat turi būti įtrauktas į valstybinį tarpininkų registrą ir kreiptis dėl licencijos kiekvienam sandėriui, kuriame dalyvauja, sudaryti. Todėl Estija įvedė tarpininkavimo veiklos kontrolės sistemą, kuri atitinka daug rekomendacijų, pateiktų Europos Sąjungos Tarybos dokumente *Tarybos bendroji pozicija dėl tarpininkavimo ginklų prekyboje kontrolės* (2003 m. birželio 15 d.)²⁸.

Latvijos vadovybė teigia, jog jų tarpininkavimo veiklos kontrolės sistema funkcionuoja nuo 1997 m., ir tai susieja su faktu, kad nuo šios datos bendrovės, priklausančios Latvijos piliečiams arba nuolatiniams Latvijos gyventojams, privalo turėti Latvijoje išduotas tranzito licencijas, jeigu jos dalyvauja gabenant strategines prekes iš vienos užsienio šalies į kitą per trečiąją šalį, netgi tuo atveju, jei tranzito krovinyne neįvežamas į Latvijos teritoriją ar neišvežamas iš jos²⁹. Tačiau buvo neaišku, ar ši nuostata būtų taikoma eksteritorialiais atvejais, kaip yra pagal Belgijos įstatymus. Šiuo pagrindu nė viena byla nebuvo iškelta Latvijos piliečiui ar bendrovei, todėl klausimas liko teorinis. Tačiau Latvija išsaugojo daugelio metų ginklų sandėrių, įvykdytų Latvijos įmonių, įskaitant juridinius asmenis, kuriuos galima būtų pavadinti ginklų prekybos tarpininkais, duomenų bazę. Kaip ir kaimynės, Latvija neseniai, prieš studama į Europos Sąjungą, priėmė daug įstatymų, kurie patikslina tarpininkavimo reikalavimus, atitinkančius *Bendrają poziciją dėl tarpininkavimo ginklų prekyboje kontrolės*³⁰.

Siekdama kovoti su nelegaliu ginklų gabenimu, Lietuva, dar prieš įstudama į Europos Sąjungą 2004 m., taip pat įvedė tarpininkavimo veiklos kontrolę. Neseniai buvo priimta keletas karinės įrangos, ginklų ir šaudmenų importą, tranzitą ir eksportą reglamentuojančių įstatymų, išsamiai apibūdinančių tarpininkavimo veiklą, reikalavimus norintiems gauti leidimus ir licencijas bei registrų sudarymo reikalavimus³¹, ir taip sukurta tarpininkavimo kontrolės sistema anksčiau nei tą padarė „senosios“ Europos Sąjungos valstybės narės Graikija, Liuksemburgas ir Jungtinė Karalystė.

²⁶ Estijos Vyriausybės įsakas Nr. 154 „Dėl strateginių prekių sąrašo patvirtinimo“, 2001 04 30.

²⁷ *Estijos Respublikos strateginių prekių aktas*, galiojantis nuo 2004 02 05.

²⁸ *Europos Sąjungos Tarybos bendroji pozicija dėl tarpininkavimo ginklų prekyboje kontrolės*, 2003/468/CFSP, 2003 06 23.

²⁹ Latvijos ministrų kabineto patvirtinti *Strateginių prekių kontrolės nuostatai*, 1997 12 16.

³⁰ *Ginklų apyvartos įstatymas*, galiojantis nuo 2003 01 01; *Strateginių prekių apyvartos įstatymas*, galiojantis nuo 2004 01 05.

³¹ *Strateginių prekių ir technologijų importo, tranzito ir eksporto kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas*, patvirtintas 2002 02 05; *Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas*, galiojantis nuo 2003 07 01.

Tačiau kaip ir kitos Europos Sąjungos pastangos kovojant su ginklų kontrabanda ir nelegalių jų eksportu iš legalios rinkos į nelegalią, *Tarybos bendroji pozicija* jau buvo kritikuojama dėl savo negriežtų (minimalių) standartų. Užuoat raginant perimti geriausią patirtį, kuri jau išdėstyta kai kurių Europos Sąjungos valstybių narių, tokių kaip Belgija, Suomija ir Vokietija, įstatymuose ir kituose teisės aktuose, valstybės kviečiamos ją „apsvarstyti“ arba prašomos „galbūt“ siūlyti tam tikras priemones. Vis dėlto, nepaisant nuogaštavimų, kad Europos Sąjungos Taryba neskyrė pakankamai dėmesio su tarpininkavimo veikla ir eksteritorialumu susijusios kontrolės stiprinimui ir kad vis dar nėra „standartinio modelio“, reglamentuojančio ginklų prekybos tarpininkų ir jų sandėrių licencijavimo, kontrolės ir registravimo tvarką³², Baltijos valstybės savo eksporto, importo ir tranzito kontrolės įstatymuose numatė daug griežtesnius reikalavimus tarpininkavimo veiklai, nei yra taikomi kitų ES valstybių narių.

Deja, tai dar nereiškia, kad geranoriški įstatymai bus įgyvendinti, jog jų bus laikomasi, t. y. viskas vyks savaime. Pavyzdžiui, per penkerius metus, priėmus JAV *Ginklų eksporto kontrolės akto* pataisą dėl tarpininkavimo ginklų prekyboje, nė vienas ginklų prekybos tarpininkas nebuvo pagal ją patrauktas baudžiamojon atsakomybėn³³, nors kai kas teigė, kad pataisos, kaip atgrasinimo priemonės, veikimas tolygus anekdotui³⁴. JAV ginklų prekybos tarpininkų kontrolė dar nebuvo patikrinta. Lenkų ekspertai yra būgštavę dėl ginklų kontrolės, sakydami, kad nors įstatymų leidėjai gali teisėtai didžiulius savo įstatymais, numatančiais ginklų prekybos tarpininkų kontrolę ir šalinančiais spragas, anksčiau neleidusias patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenų, dalyvaujančių neteisėtose ginklų gabenimo operacijose, Lenkija nėra pakankamai pajėgi užtikrinti, kad šie įstatymai būtų vykdomi. Ir Latvijos pareigūnai pareiškė esą susirūpinę dėl Latvijos galimybių priversti vykdyti reikalavimą, kad latviams priklausančios įmonės arba juridiniai asmenys užsienyje turėtų licencijas ir leidimus, jeigu jie dalyvauja pervežant ginklus ne per Latvijos sieną. Nepaisant problemų, susijusių su visų trijų valstybių galimybėmis, visa tai turi užkirsti kelią neteisėtai veiklai: neleisti gabenti ginklų per šių šalių oro ir jūrų uostus bei sausumos sienų perėjimo punktus. Europos Sąjungai ir Europos Tarybos Valstybių antikorupcinėi grupei (GRECO) įvertinus Estijos, Latvijos ir Lietuvos teises, įstatymų įgyvendinimo priežiūros, pasienio ir muitinės tarnybas, buvo atkreiptas dėmesys į kai kurias bendras problemas, susijusias su korupcija, patirtimi ir ištekiais, kurios galėtų turėti įtakos šių valstybių galimybėms atskleidžiant planuojamas neteisėto gabenimo operacijas bei tarpininkavimo prekiaujant ginklais veiklą.

Dalis šių bendrų problemų ir trūkumų, susijusių su ginklų kontrole ir įgyvendinamų įstatymų priežiūra, muitinės ir pasienio įstatymais, yra aktyviai sprendžiami panaudojant tarptautinių Europos Sąjungos fondų paramą, taip pat dvišalius bei daugiašalius bendradarbiavimo su Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, JAV, Norve-

³² Dėl išsamesnės *Bendrijos pozicijos dėl tarpininkavimo ginklų prekyboje kontrolės* kritikos žr.: Amnesty International, *Undermining Global Security. The European Union's Arms Exports*, London: Amnesty International, May 2004; Anders H., *Controlling Arms Brokering. Next Steps for EU Member States*, Brussels: GRIP, January 2004, <http://www.grip.org>, 2004 05 26. Andersas taip pat pateikia naudingą tarpininkavimo įstatymų, galiojusių iki 2004 m. ES plėtros, apžvalgą.

³³ Austin K., (2 išnaša), p. 207.

³⁴ Amnesty International, (32 išnaša), p. 29.

gija bei kitomis šalimis projektus. Estija, Latvija ir Lietuva yra sudariusios keletą tarpusavio bendradarbiavimo sutarčių, taip pat pasirašiusios susitarimų su Baltijos jūros regiono valstybių kaimynėmis ir kitomis Europos Sąjungos valstybėmis dėl kovos su organizuotu nusikalstamumu, dėl tinkamiausio praktinio muitinės, pasienio ir kitų įstatymų priežiūros, darbuotojų mokymo bei įrangos šioms tarnyboms įsigijimo³⁵. Tačiau siūlomos pagalbos įgyvendinant tarpininkavimo kontrolę dar nematyti. Daug nevyriausybinų organizacijų remiamų pranešimų dabar aktyviai akcentuoja tą faktą, kad buvo skiriama nepakankamai dėmesio eksporto kontrolės sistemoms tų valstybių, kurios siekė Europos Sąjungos narystės 2004 m., ir kad dabar joms reikia suteikti daugiau techninės ir finansinės paramos³⁶. Tai grindžiama nuomone, jog visos Europos Sąjungos kontrolės sistemos stiprumas yra tolygus jos silpniausios grandies stiprumui, o daug griežtų eksporto ir tarpininkavimo kontrolės metodų šalininkų mano, kad naujosios valstybės narės dėl savo administracinio pajėgumo problemų yra silpnosios grandys.

Žinoma, dėl tarpininkavimo veiklos kontrolės ir priemonių, trukdančių siūsti ginklus ir strategines prekes į tarptautinę neteisėtos prekybos ginklais rinką, pobūdžio kyla daugiašalio bendradarbiavimo poreikis. Tarptautiniai neplatavimo režimai, tokie kaip Australijos grupė (AG), Raketų technologijų kontrolės režimas (MTCR), Branduolinio neplatavimo sutartis (NPT), Branduolinių tiekėjų grupė (NSG) ir Wassenaaro susitarimas (WA), buvo sukurti siekiant efektyviau priešintis ginkluotės platinimui, sudarant galimybę dalyvauti forumuose, kuriuose keičiamasi informacija apie medžiagas, prekes ir abejotinos reputacijos tiesioginius naudotojus. Tačiau paašškėjo, kad tokios organizacijos dėl narystės linkusios apsiriboti tomis valstybėmis, kuriose gyvena tam tikrų prekių ir medžiagų gamintojai ir tiekėjai. Todėl neatrodo, kad Baltijos valstybės turėtų pagrindą prisijungti prie šių režimų.

Nepaisant to, ir toliau pabrėžiama, kad narystė šiuos režimus taikančiose organizacijose yra vienas iš svarbiausių Estijos, Latvijos ir Lietuvos užsienio ir saugumo politikos prioritetų. Taigi Baltijos valstybės reikalauja, kad būtų reformuojami dvidešimtojo amžiaus ginkluotės neplatavimo režimai, jog jos galėtų sėkmingai įveikti dvidešimt pirmojo amžiaus iššūkius. Pavyzdžiui, Estija ir Lietuva 2004 m. gegužės mėn. buvo priimtos į Branduolinių tiekėjų grupę. Estijos eksporto kontrolės specialistas Toomas Raba pateikė įtikinamus argumentus, kad mažos tranzito valstybės, tokios kaip Estija, būtų priimtos į tarptautinių režimų grupes netgi tuo atveju, jei jos nėra kontroliuojamų prekių ir medžiagų gamintojos ar tiekėjos, kadangi :

- tranzito valstybės privalo dalyvauti pasikeitimo informacija procesuose, jei jos tikisi garantijos, kad prekės, galinčios kelti grėsmę tarptautiniam saugumui, nėra neteisėtai gabenamos. Tais atvejais, kai vadinamosios „dvigubos paskirties prekės“, pavyzdžiui, prekės, kurios gali būti naudojamos ne tik branduolinių ginklų gamyboje, bet taip pat ir kitiems „civiliniams“ tikslams, yra gabenamos per Baltijos jūrą arba Baltijos šalių tarpininkas dalyvauja gabenant tokias medžiagas, tada, neturėdamos galimybės naudotis informacija, kuri skirta tik režimo grupės nariams, Estija, Latvija

³⁵ Žr. t. p. atitinkamą skyrių; P. Holtom, (18 išnaša).

³⁶ Amnesty International, (32 išnaša), p. 95.

ir Lietuva gali duoti leidimą gabenti šias medžiagas tiesioginiam naudotojui, kuris neturėtų gauti tokių medžiagų;

- mažos valstybės turi ribotus žmonių, finansinius ir intelektualinius išteklius, kad galėtų kontroliuoti tiesioginius naudotojus ir tiesioginį naudojimą, todėl būtina bendradarbiauti su kitomis šalimis tikrinant krovinių prieš jį pakraunant ir iškrovus³⁷.

Raba nuomone, nors Baltijos valstybės jau bendradarbiauja ir keičiasi informacija su režimų grupių nariais, pavyzdžiui, per Baltijos jūros ir Europos Sąjungos struktūras, to neužtenka, norint užtikrinti, kad Estija, Latvija ir Lietuva galėtų efektyviai neleisti gabenti ar nukreipti pavojingų prekių ir medžiagų nepageidaujamiems tiesioginiams naudotojams. Žinoma, Raba pažymi, kad regioniniai bendradarbiavimo forumai, tokie kaip specialūs Baltijos/ Šiaurės valstybių susitikimai, kuriuose keičiamasi informacija, ir Europos Sąjungos Įprastinių ginklų eksporto darbo grupės susitikimai yra labai svarbūs stiprinant šalies ir tarptautinę kontrolę, kadangi jie suteikia galimybę užmegzti gerus asmeninius ryšius, stiprinti pasitikėjimą ir gerą valią bei siekti požiūrių panašumo, kas yra laikoma būtiniais „kertiniais akmenimis“ norint efektyviai keistis informacija, susijusia su krovinių patikrinimu prieš jį pakraunant ir iškrovus, bei informacija apie tiesioginius naudotojus. Tačiau norint užkirsti kelią neteisėtam gabenimui, kuris savo mastu yra potencialiai globalus, tokių geografiniu požiūriu ribotų santykių nepakanka.

Vis dėlto kaip tik regioniniai susitarimai dėl pasikeitimo informacija apie ginklų kontrolę yra galimi išeities taškai pereinant prie pasaulinės tarpininkavimo ginklų prekyboje kontrolės. Jeigu Europos Sąjungai pavyks sukurti efektyvią sistemą, leidžiančią keistis informacija apie įstatymus, registruotus tarpininkus, duomenimis apie įvykdytas ir nepavykusias operacijas, ir jeigu ji norės išplėsti tokius susitarimus įtraukdama į juos ir trečiąsias valstybes ar valstybių grupes, tuomet galima būtų sukurti pasaulinį pasikeitimo informacija tinklą. Europos Sąjunga jau sėkmingai eksportavo savo Elgesio kodeksą į narystės siekiančias ir kitas valstybes. Ar būtų įmanoma pradėti panašų procesą, susijusį su Bendrąja pozicija dėl tarpininkavimo ginklų prekyboje kontrolės, kasmet papildant Elgesio kodeksą nuostatomis dėl tarpininkavimo kontrolės? Koks gi tuomet būtų Baltijos valstybių vaidmuo?

Išvados

Yra keletas veiksnių, kurių Baltijos valstybės galėtų imtis atskirai arba per daugiašalius mechanizmus, norėdamos padėti sutrukdyti siųsti ginklus iš teisėtos ginklų rinkos į neteisėtą ir nepageidaujamiems tiesioginiams naudotojams. Baltijos valstybės ir toliau neturėtų besąlygiškai pasitikėti neplatavimo režimais bei modeliais ir remti regionų ir pasaulio pastangas kovojant su neteisėta prekyba ginklais ir neteisėtu jų gabenimu. Pavyzdžiui, Baltijos valstybės „turėtų aktyviai palaikyti procesą sudarant teisiškai įpareigojančią tarptautinę prekybos ginklais sutartį“³⁸. Daugelis

³⁷ Raba T., “Enhancing export controls in transit states”, *The Monitor: International Perspectives in Nonproliferation*, 8 (2), 2002, p. 19–21.

³⁸ Amnesty International, (32 išnaša), p. 98.

tarptautinių nevalstybinių organizacijų atkakliai siekia pasaulinės ginklų prekybos sistemos, kuri reikalautų didesnio skaidrumo ir atskaitingumo, licencijuoti ginklų gamybą užsienyje, registruoti ir kontroliuoti ginklų prekybos tarpininkus ir su tarpininkavimu susijusias tarnybas, geresnių ginkluotės atsargų valdymo ir naikinimo programų, aiškesnės ir griežtesnės tranzito ir krovinių vežimo kontrolės ir tarptautinės ne tik karinės įrangos, bet ir stebėjimo, kankinimo bei nematerialiųjų išteklių vežimo kontrolės, taip pat tobulesnių tiesioginės kontrolės mechanizmų³⁹.

Bene lengviausias ir tiesiausias veiksmas, kurio turėtų imtis Baltijos valstybės, – pateikti kitoms Europos Sąjungos valstybėms narėms informaciją apie šiose valstybėse registruotus tarpininkus ir detales, susijusias su jų įvykdytomis ir, svarbiausia, sužlugdytomis operacijomis. Tai parodytų, kad jos nėra silpnosios grandys, o aktyvios dalyvės, siekiančios kontroliuoti teisėtą ginklų prekybą ir užkirsti kelią nelegaliam jų gabenimui. Tai galėtų būti įrodyta pateikiant „pavyzdines“ metines ataskaitas apie ginklų, karinės įrangos ir kitų strateginių bei dvigubos paskirties prekių importo, eksporto ir tranzito krovinius, kas pranoktų minimalius reikalavimus, kurie yra išdėstyti pateikiant Europos Sąjungos Elgesio kodekso ginklų eksporto srityje 8-ąją kriterijų (nuostatą). Tuo pat metu, nuogaustaujant dėl potencialių korupcijos atvejų įsigyjant ginklų kariuomenei ir kitoms valstybinėms organizacijoms, reikėtų dėti pastangas, kad parlamentai skirtų ypatingą dėmesį eksportui, importui ir tranzitui ginklų gabenimui.

Pagalbos galima būtų prašyti kitų Europos Sąjungos valstybių narių parlamentų, šalių ir tarptautinių nevalstybinių organizacijų, jei suvokiama, kad parlamentai dar neturi pakankamai žinių, jog galėtų imtis tokių užduočių. Atrodo, kad šios srities žiniasklaidos skyriai taip pat pradeda domėtis ginklų importu ir eksportu bei grėsmėmis, kurias kelia besidomintys nestabiliais regionais ginklų prekybos tarpininkai, o tai leidžia geriau informuoti visuomenę.

Baltijos valstybės galėtų prisidėti prie tarptautinės kovos su nesąžiningais ginklų prekybos tarpininkais išskeldamos parodomąją bylą, kuri remtųsi iš naujo patobulintais šalies įstatymais. Tai bene vienas iš sudėtingiausių siūlymų, pateikiamų šiose išvadose, kadangi jis reikalauja gerokai daugiau negu politinė retorika ir įstatymų leidyba. Pirma, reikia tos sėkmės, kuri padėjo Estijos, Latvijos ir Lenkijos įstatymų įgyvendinimo priežiūros organams atskleisti anksčiau aprašytą ginklų kontrabandos tinklą. Ir antra, reikės daug politinės valios ir drąsos norint iškelti bylas asmenims, tarp kurių galėtų būti daug Baltijos bei kitų valstybių vyriausybių pareigūnų, ir išklausti jų parodymus.

³⁹ *Ibidem.*